

Erich Kästner

Voorwoord
door Paulien Cornelisse

7

Deel één van
het voorwoord

Een discussie tussen mevrouw Kästner en haar zoon – een blik op de berg Zugspitze – een vlinder die Gottfried heet – een zwart-wit gevlekte kat – wat eeuwige sneeuw – een prettig einde van de dag – de terechte opmerking dat kalveren soms ossen worden.

17

Deel twee van
het voorwoord

Het verlies van een groen potlood – een opmerking over de grootte van kindertranen – de oceaanreis van de kleine Jonathan Trotz – waarom zijn grootouders hem niet afhaalden – een lofzang op een dikke huid – een dringende oproep om wijsheid en moed niet los van elkaar te zien.

23

Eerste
hoofdstuk

Een geveltoerist – een aantal jongens die dansles volgen – de bolleboos van de klas, die ontzettend woedend kan worden – een grote valse witte baard – het verslag van de avonturen van de 'vliegende klas' – een toneelrepetitie met verzen – een onverwachte onderbreking.

33

Tweede hoofdstuk

Meer details over Niet-roker – drie spelfouten – Uli's angst voor de angst – de krijgsraad in de treinwagon – het uitzenden van de spion Fridolin – waarom Kreuzkamm overvallen werd – een duurloop met z'n vijven.

49

Derde hoofdstuk

De terugkeer van Fridolin – een gesprek over de raarste slimmerik van Europa – mevrouw Egerlands nieuwste ergernis – een boodschapper te paard zonder paard – onaanvaardbare eisen – een goed strijdplan – het nog betere voorstel van Niet-roker.

61

Vierde hoofdstuk

Een tweegevecht met een technische knock-out – de schending van de afspraak door de vakschooljongens – Egerlands gewetensconflict – Martins geheimzinnige strijdplan – meerdere klappen in de kelder – een hoopje as – toestemming om te winnen – Egerlands aftocht.

71

Vijfde hoofdstuk

Het weerzien met knappe Theodor – een discussie over de huisregels – onverwachte lof – een gepaste straf – een lang verhaal van de inwonende leraar – wat de jongens er achteraf over zeiden.

87

Zesde hoofdstuk

Een tekening met een zesspan – hilariteit om een oude grap – de voor naam Balduin – een natte verrassing – een spokenstoet – een beest dat jeukpoeder strooit – Johnny op de vensterbank – zijn plannen voor de toekomst.

103

Zevende hoofdstuk

Een beschrijving van meneer Kreuzkamm – een schokkend voorval – de zin die de jongens vijf keer moeten opschrijven – een mysterieuze aankondiging in de pauze – een wandeling met meneer Bök – het weerzien in de volkstuin – een handdruk bij de schutting.

117

Achtste hoofdstuk

Heel veel taart – de volgende repetitie van *De vliegende klas* – waarom Uli een paraplu meenam – hevige opschudding op het gymveld en in het schoolgebouw – meneer Bökhs troostende woorden – pianokamer III.

131

Negende hoofdstuk

Sebastians opvattingen over angst – een rolwissel – een stiekem bezoek in de ziekenkamer – restaurant 'Tot het laatste botje' en een warm avondmaal – de ontmoeting met een postbode – Martins brief naar huis.

143

Tiende hoofdstuk

De laatste lesdag voor de vakantie – een wandeling door Kirchberg en verschillende ontmoetingen – nog een reep chocolade voor Matthias – het kerstfeest in de gymzaal – een onverwachte toeschouwer – wat hij als cadeau krijgt en wat hij zegt – een ogenblik naast Martins bed.

159

Elfde hoofdstuk

Een vrolijke boel op het station – een school zonder leerlingen – de ontdekking op de kegelbaan – een leraar die stiekem over schuttingen klautert – bezoek voor Uli – Johnny's opmerking dat je je ouders niet voor het uitzoeken hebt – voor de tweede keer hetzelfde leugentje om bestwil.

175

Twaalfde hoofdstuk

Veel mooie kerstbomen en een heel klein sparretje – sinaasappels van twee kilo per stuk – heel veel tranen – de bel en nog een keer de bel – huilen en lachen tegelijk – nieuwe kleurpotloden en hun ingebruikname – de nachtbrievibus van Hermsdorf – een vallende ster.

189

Nawoord

Bussen en trams – weemoedige herinneringen aan Gottfried de dagpauwoog en het kalf Eduard – een ontmoeting met Johnny Trotz en zijn kapitein – veel groeten aan Justus en Niet-roker – het einde van het boek.

201

Voorwoord

door

PAULIEN CORNELISSE

WAAROM JE
DIT VOORWOORD
PAS MAG LEZEN
ALS JE HET BOEK
AL UIT HEBT

...

IETS OVER
HET LEVEN VAN
ERICH KÄSTNER

...

EEN BEKENTENIS OVER
'SCHRIJFWETTEN' EN
HOE JE DIE EFFECTIEF
OVERTREEDT

Beste lezer!

Welkom bij dit voorwoord. Stop met lezen. Begin eerst maar in het boek zelf. Als je daarna denkt: goh, wat zou dat voorwoord hebben behelsd, kom dan nog maar eens terug.

(nu heb je het boek gelezen)

Beste lezer!

Welkom terug. Dat uitroepteken achter 'lezer' staat er expres, want Erich Kästner was een liefhebber van het uitroepteken, en dat komt doordat hij uit het Duitse taalgebied kwam. Ik ben zelf Nederlands, en in het Nederlands behelpten we ons meestal met de komma. Maar ik ben ook voor een kwart Oostenrijks, en als ik vroeger kaarten moest sturen naar mijn tante Poldi, dan instrueerde mijn vader mij helder: er moest 'Liebe Tante Poldi!' boven staan, met een uitroepteken dus! Ik weet niet waarom de Duitstalige landen dat doen, maar het staat in ieder geval gepassioneerd. Hoe lager de landen, hoe moeilijker de passie.

Maar dit terzijde.

De meest voor de hand liggende vraag met betrekking tot dit voorwoord zal zijn: als je zo graag wilde dat ik dit zou lezen nádat ik het hele boek uit had, waarom heb je het dan niet achter het

boek geplakt? Dan was het een nawoord geweest, dat is ook iets wat je weleens aantreft bij boeken, sterker nog, Erich Kästner heeft bij dit boek een nawoord geschreven.

Maar zo werkt het niet. Ik kreeg de voorkant van dit boek gemaild, en daar stond heel duidelijk op: 'Met een voorwoord van Paulien Cornelisse'. Het zou van weinig respect voor de uitgever getuigen als ik dan zelf zou zeggen: gooi dat hele ding maar naar achteren.

Ik heb er natuurlijk wel een reden voor, dat ik vind dat je eerst het hele boek moest lezen, maar die wordt later duidelijk.

De vliegende klas werd voor het eerst uitgegeven in 1933. Erich Kästner was dus een Duitser (de oorspronkelijke titel is *Das fliegende Klassenzimmer*, dat klinkt eigenlijk wel leuker dan *De vliegende klas*, toch?), en in 1933 was Adolf Hitler aan de macht. Erich Kästner had een hekel aan Hitler, en die hekel was wederzijds. *De vliegende klas* is het laatste boek dat Kästner uit kon brengen voordat zijn werk verboden werd. De boeken van Erich Kästner zijn zelfs verbrand, op straat.

Wat fijn dat we in een tijd leven dat we gewoon mogen schrijven wat we willen, hè? (Pas op – misschien niet meer voor lang. In Amerika worden veel kinderboeken met lhbtq-thematiek verboden. En ook bij ons worden auteurs, die vinden dat een kinderboek ook best over een trans kind kan gaan, met de dood bedreigd. Veel mensen zijn daar verontwaardigd over, maar er zijn ook ontstellend veel mensen die vinden dat het 'gewoon niet nodig is' om kinderen 'op ideeën' te brengen.) (Maar ik dwaal af.)

Waarom was het werk van Kästner verboden, vraag je je misschien af. Hij was niet Joods, en nu je *De vliegende klas* hebt gelezen, is het vast ook niet duidelijk waarom Hitler en zijn handlangers hier nou zo op tegen zouden zijn. Niemand is gay of trans, en (om in de sfeer van de jaren dertig van de vorige eeuw te blijven) van niemand wordt genoemd dat hij Joods is. Wat is nu eigenlijk het probleem?

Welnu, Kästners werk werd verboden omdat hij zich kritisch uitliet over het regime van Hitler. Ook was hij tegen oorlog in het algemeen.

Zie je dat terug in *De vliegende klas*? Alleen als je door je ooghalen kijkt. Wat bijzonder is voor die tijd, is dat de gevoelens van kinderen serieus worden genomen door volwassenen, zoals meneer Bökh. Daarnaast zegt niemand iets hatelijks over Joden en wil niemand het leger in – en dat waren dingen die Hitler nu juist wél graag verspreid wilde zien onder de jeugd.

Deze passage is ook totaal onhitleriaans:

Dus hou je taai! Kweek een dikke huid! Begrepen? Wie dat als eerste doorheeft, heeft al half gewonnen. Want ondanks de klappen blijft hij rustig genoeg om de twee dingen te tonen waar het op aankomt: moed en wijsheid. En knoop goed in je oren wat ik nu ga zeggen: moed zonder wijsheid is larie; en wijsheid zonder moed is apekool! Er zijn in de wereldgeschiedenis heel wat periodes geweest waarin domme mensen dapper waren of slimme mensen laf. Daar was niks goeds aan. Pas als de dapperen slim zijn geworden en de slimmen dapper, zullen we kunnen spreken

van wat al zo vaak ten onrechte is vastgesteld: een vooruitgang van de mensheid.

Hitler zat niet te wachten op dit soort praatjes – geen enkele dictator wil dat zijn onderdanen wijs zijn. Dictators willen blind gevolgd worden.

Met de ogen van nu vind ik de passage eigenlijk nog best ‘streng’, als in: hoezo moet iedereen maar dapper zijn en een dikke huid kweken? Misschien schreef Kästner dat, omdat hij de oorlog al voelde aankomen. De jongens van het internaat van Kirchberg zouden, als ze eenmaal volwassen waren, allemaal met de oorlog te maken hebben gekregen. Nu we weten wat er allemaal is gebeurd, kun je haast niet anders dan je afvragen: waar is Uli terechtgekomen? Wat deed Matthias met zijn kracht en durf? Kästner wenst iedereen moed en wijsheid toe, en de jongens van het internaat in het bijzonder.

Maar als je het boek leest, merk je toch vooral dat hij veel houdt van mensen die zich helemaal niet zo met moed en wijsheid bezighouden. Zo iemand als Niet-roker. Denkt die aan moed? Aan wijsheid? Waar is zijn ambitie? Hij ligt maar een beetje te lezen bij een uitgewoonde treinwagon. Precies zo’n levenshouding werd door Hitler en zijn handlangers slap gevonden. Mensen moesten voortdurend bezig zijn, ze moesten houden van Duitsland! En van het leven! Een beetje liggen lanterfant, zoals Niet-roker doet – daar win je de oorlog niet mee.

Nadat Hitler zelf de oorlog ook niet bleek te winnen, mocht Erich Kästner weer vrijuit publiceren. *De vliegende klas* werd meteen herdrukt en later ook verfilmd – Kästner schreef zelf het script. Hij schreef voor volwassenen, hij schreef voor de jeugd, en hij schreef veel over hoe Duitsers weer door moesten na de oorlog. Voor Nederlanders en Belgen was het moeilijk, na de oorlog, maar voor Duitsers ook. Als je ‘de slechterik’ bent geweest, moet je niet alleen je land weer opbouwen, maar daarnaast moet je je realiseren wat je hebt gedaan of gelaten. Voor dit zelfinzicht is ook moed en wijsheid nodig.

Zelf las ik *De vliegende klas* toen ik in de puberteit was. Ik kende andere boeken van Kästner, zoals *Emiel en zijn detectives* en *Dubbele Lotje*, dat mijn vader aan mij had voorgelezen. *De vliegende klas* is bedoeld voor iets oudere kinderen, en ik werd meegesleept door het verhaal dat ging over vriendschap, maar ook over *peer pressure* (iets tegen je wil doen, alleen omdat je leeftijdsgenoten dat ook doen). Ik weet dat ik moest huilen. (Dit is een van de redenen dat dit een nawoord in vermomming is. Want de kans is groot dat jij zelf helemaal niet hoefde te huilen, en dan had je het hele boek gelezen met het idee: oké, wanneer komt het huilstukje nou?)

Later herlas ik het boek, en werd ik weer geraakt, maar op een iets andere manier. Ik was toen zelf al schrijver. Wie veel schrijft, zal zich houden aan een aantal wetten. Ook als je denkt dat je helemaal vrij bent van alles wat ‘hoort’ – je zult toch een mening

hebben over wat je ‘goed geschreven’ vindt en wat niet. Die mening bepaalt welke schrijfwetten je hanteert, en je merkt vooral dat die wetten er zijn als iemand anders ze overtreedt.

Een voorbeeld: soms lees ik een stukje in een tijdschrift, en de schrijver van dat stukje begint met: ‘Ik staar naar mijn lege computerscherm. Ik moet een stukje schrijven maar ik weet niet waarover.’ Daarna beschrijft hij bijvoorbeeld hoe de hond binnenkomt, die misschien wil worden uitgelaten. En aan het einde van het stukje staat er: ‘Nu is het toch nog gelukt een stukje te schrijven.’ Ik kan nauwelijks beschrijven hoe fysiek onpasselijk ik ervan word als iemand dit doet. Want: schrijf dan niet! Een schrijver schrijft, en een schrijver die niet weet waarover hij moet schrijven, die moet dus niet schrijven.

Daar ben ik vrij streng in, en toch is dit min of meer wat Kästner doet aan het begin van *De vliegende klas*. Hij moet een kerstverhaal schrijven, dat lukt niet, want het is hoogzomer, dus wordt hij door zijn moeder naar de Zugspitze gestuurd, opdat de eeuwige sneeuw hem aan kerst zal doen denken. Eenmaal bij de Zugspitze wordt hij afgeleid door verschillende gezellige dieren, die hij namen geeft. En dat doet hij op zo’n charmante manier, dat ik jaloers ben op a) de tijd dat je alleen met een stapel papier en een groen potlood op reis ging, niet met je computer, b) dat Kästner op weg gaat om te schrijven en dat dat lukt, en c) dat hij een gigantische schrijfgel breekt, maar op een manier die ik alleen charmant vind.

Met het tweede voorwoord breekt hij maar liefst twee regels, of misschien moet ik het milder zeggen: hij doet twee Heel Erg Rare dingen. Het verhaal over de treurige jeugd van Johnny Trotz gebruikt hij om ineens de lezer aan te spreken over wat we moeten doen, namelijk: nooit vergeten dat kinderverdriet ook echt verdriet is. Dat heeft helemaal niets meer te maken met de gezellige dieren uit het eerste voorwoord. Je zou het zelfs moralistisch kunnen noemen, of misschien een beetje sentimenteel? Hij was natuurlijk een Duitser, maar dan nog.

Toch past zo'n stukje wel bij de tijd waarin Kästner schreef. (Ik sla nu even een zijpad in, let op!) In het theater was het toen pas *nét* mode om niet alleen een toneelstuk te spelen, maar ook af en toe de zaal direct aan te spreken. Toneelschrijver Bertolt Brecht was hier groot fan van. Theatermensen noemen dat: het doorbreken van de vierde wand. Als je een toneel voor je ziet, dan zijn de muren aan de zijkant en de achterkant van het toneel echte muren, maar bij het klassieke toneelstuk is het alsof er tussen het podium en de zaal ook een onzichtbare muur zit: de acteurs doen alsof de mensen in de zaal er niet zitten. Brecht vond dat onzin, die liet acteurs direct tegen de zaal praten en doorbrak daarmee dus de vierde wand. (Als je naar comedy of cabaret kijkt, dan bestaat die vierde wand niet, maar in veel toneelstukken dus wel). Eigenlijk doet Kästner dat ook in het tweede voorwoord. Ineens stapt hij uit het verhaal en begint ons iets uit te leggen over het leven. Omdat de lezers van toen misschien ook weleens naar een toneelstuk van Brecht gingen, vonden ze dit misschien niet zo Heel Erg Raar. De vraag is wel

waarom Kästner het eigenlijk nodig vond om ons aan te spreken. Ik denk dat hij dit deed om ervoor te zorgen dat hij samen met de lezer een 'wij' werd. Dus: andere mensen vergeten hun kindertijd, maar wij niet! Wij zijn anders. En ook: er zijn veel stomme volwassenen, maar niet alle volwassenen zijn stom.

Het tweede Heel Erg Rare van het tweede voorwoord is dat het helemaal over Johnny Trotz gaat. Johnny komt voor in het boek, maar heeft eigenlijk een bijrol – Uli von Simmern is de grote (anti)held. Raar om dan een heel voorwoord aan Johnny te besteden; maar ik vind dat niet minder dan briljant. Juist door zo uit te weiden over het achtergrondverhaal van een bijfiguur, begrijp je dat iedere bijfiguur uit elk verhaal ook een hoofdfiguur had kunnen zijn.

Tegenwoordig praten veel kinderen over NPC's. Dat staat voor *non-playable characters*, die in een game wel op de achtergrond aanwezig zijn, maar die je niet kunt besturen, en die er dus ook eigenlijk niet toe doen. In het echte leven zien kinderen ook NPC's, saaie mensen die er net zo goed niet hadden kunnen zijn. In de tijd van Kästner waren er nog geen games en dus ook geen NPC's, maar er waren natuurlijk net zo goed kinderen waar iedereen overheen keek. Al die kinderen hebben een verhaal, en als er maar een schrijver zou zijn die dat verhaal op zou schrijven, zou dat kind de held zijn. Johnny uit het tweede voorwoord komt in het echte verhaal weinig voor, maar we weten dat hij zelf schrijft – hij heeft zelfs het toneelstuk *De vliegende klas* geschreven.

Deel één van het voorwoord

Ik weet niet of het waar is, maar ik denk dat Erich Kästner misschien bedoelde dat hij zelf een soort Johnny was, als kind. Iemand die er misschien niet echt bij hoorde, maar die wel goed om zich heen keek. En die ging schrijven, om op die manier een wereld te maken die hij wél naar zijn hand kon zetten. Een jongen die niet echt gelukkig was, maar die uiteindelijk wel degelijk gelukkig wordt: want hij zit toch maar mooi te schrijven op een alpenweide waar hij vriendschap sluit met een stiertje. Wie wil dat nou niet?

Ik hoop dat je *De vliegende klas* een mooi boek vond. En dat je het gewoon las als een lekker verhaal over vriendschap, over een gezellige kostschool en over samen een toneelstuk opvoeren. Ik denk dat het meer is, namelijk een verhaal over schrijven zelf, en hoe dat je kan redden als je het moeilijk hebt. Maar ik zou het zonde hebben gevonden als je het verhaal al had moeten gaan lezen met dit idee in je achterhoofd.

Dus daarom zeg ik het pas in het nawoord-vermomd-als-voorwoord. Misschien schrijf je zelf ook weleens wat op. En misschien doe je dat omdat je de wereld niet helemaal begrijpt. Of misschien begrijp je hem wel, maar bevalt die je niet erg. Als dat voor jou geldt: schrijf dan door – misschien brengt het je ooit nog eens naar een alpenweide, en naar een vriendschap met een achterachterachterneefje van Eduard, het beeldschone bruine kalf.

EEN DISCUSSIE TUSSEN
MEVROUW KÄSTNER
EN HAAR ZOON
...
EEN BLIK OP DE
BERG ZUGSPITZE
...
EEN VLINDER DIE
GOTTFRIED HEET
...
EEN ZWART-WIT
GEVLEKTE KAT
...
WAT EEUWIGE
SNEEUW
...
EEN PRETTIG EINDE
VAN DE DAG
...
DE TERECHTE
OPMERKING DAT
KALVEREN SOMS
OSSEN WORDEN

DIT KEER WORDT HET EEN ECHT KERSTVERHAAL. Eigenlijk wilde ik het twee jaar geleden al schrijven; en toen beslist vorig jaar. Maar zoals dat gaat, kwam er steeds weer iets tussen. Tot mijn moeder laatst zei: 'Als je het dit jaar niet schrijft, krijg je niks met Kerstmis!'

Dat gaf de doorslag. Ik pakte zo snel ik kon mijn koffer, stopte er mijn tennisracket, zwembroek, groene potlood en een hele stapel schrijfpapier in en vroeg, toen we bezweet en afgejakkerd in de stationshal stonden: 'En nu?' Want het is natuurlijk erg moeilijk om hartje zomer een kerstverhaal te schrijven. Je kunt toch niet zomaar aan je werktafel gaan zitten en schrijven: 'Het was snijdend koud, de sneeuw viel met bakken uit de lucht en meneer Eisenmeyers oorlelletjes bevroren toen hij uit het raam keek' – ik bedoel, zoiets kun je met de beste wil van de wereld toch niet opschrijven in augustus, terwijl je bij het buitenbad als een lap vlees ligt te braden tot je een zonnesteek krijgt! Of wel soms?

Vrouwen zijn praktisch. Mijn moeder wist raad. Ze liep naar het kaartjesloket, knikte vriendelijk naar de loketbediende en vroeg: 'Excuseer, waar ligt er in augustus sneeuw?'

'Op de Noordpool,' wilde de man eerst zeggen, maar toen herkende hij mijn moeder, onderdrukte zijn wijsneuzige opmerking en antwoordde beleefd: 'Op de Zugspitze, mevrouw Kästner.'

Zodoende moest ik ter plekke een kaartje naar Opper-Beieren kopen. Mijn moeder zei nog: 'Zorg dat je niet zonder kerstverhaal naar huis komt! Als het te warm wordt, kijk je gewoon naar de mooie koude sneeuw op de Zugspitze! Begrepen?' Toen vertrok de trein.

'Vergeet niet de was naar huis te sturen!' riep mijn moeder me nog achterna.

Om haar een beetje te ergeren, schreeuwde ik terug: 'En geef de planten water!' Daarna wuifden we met onze zakdoek tot we elkaar niet meer konden zien.

En nu woon ik al twee weken aan de voet van de Zugspitze, bij een groot, donkergroen meer, en als ik niet zwem of gymnastiekoefeningen doe of tennis of me door Karlientje laat roeien, zit ik midden in een uitgestrekte weide op een houten bankje, en voor me staat een tafel die de hele tijd wiebelt, en daarop schrijf ik dus mijn kerstverhaal.

Overal om me heen bloeien bloemen in alle kleuren. Het trilgras buigt eerbiedig voor de wind. De vlinders vliegen in het rond. En een van hen, een grote dagpauwoog, brengt me zelfs af en toe een bezoekje. Ik noem hem Gottfried en we kunnen het goed met elkaar vinden. Er gaat geen dag voorbij zonder dat hij naar me toe komt fladderen en vol vertrouwen op mijn blad papier neerstrijkt. 'Hoe gaat ie, Gottfried?' vraag ik hem dan. 'Alles oké?' Hij beweegt zijn vleugels lichtjes op en neer als antwoord en vliegt tevreden weer weg.

Verderop, aan de rand van het donkere dennenbos, ligt een grote houtstapel. Daarbovenop zit een zwart-wit gevlekte kat ineengedoken naar me te staren. Ik verdenk haar er sterk van dat ze behekst is en zou kunnen praten als ze dat wilde. Ze wil het alleen niet. Elke keer dat ik een sigaret opsteek, zet ze een hoge rug op.

's Middags gaat ze ervandoor, want dan wordt het haar te heet. Mij ook, maar ik blijf. Niettemin: daar zo zitten koken van de hitte en ondertussen bijvoorbeeld een sneeuwbalengevecht beschrijven, dat is geen kleinigheid.

Dan leun ik ver achterover op mijn bankje, kijk omhoog naar de Zugspitze, met zijn eeuwige sneeuw die schittert in de enorme rotskloven – en ik kan weer verder schrijven.

Maar op sommige dagen komen er boven het meer wolken opzetten, die dwars door de hemel naar de Zugspitze toe drijven en zich zo hoog voor de berg opstapelen dat er niets meer van te zien is.

Dan is het natuurlijk afgelopen met het beschrijven van sneeuwbalgevechten en andere typisch winterse dingen. Maar dat geeft niet. Op zulke dagen schrijf ik gewoon de stukken die zich binnen afspelen. Je moet je zien te behelpen!

's Avonds haalt Eduard me vaak op. Eduard is een beeldschoon bruin kalf met piepkleine hoorntjes. Je kunt hem al van ver horen aankomen, omdat hij een bel om zijn nek heeft. Eerst hoor je het geklingel heel ver weg, want het kalf

's Avonds haalt Eduard me vaak op.